הרב צבי שלוה

כסף למקדש מנלן?

א. שיירי לשכה וכספי בדק הבית
ב. מקורות בתנ"ך
1. המשכן
2. בית ראשון
3. בדק הבית בבית המקדש הראשון
4. בית שני
ג. גיוס כספים לבית שלישי
ד. אחרית דבר

בע"ה כאשר נזכה ותהיה אפשרות לבנות את בית המקדש, בין השאלות הרבות שיעמדו אז לפתחנו תעלה שאלת מקור הכסף לבניין הבית. נראה שבניין בית המקדש צריך להיעשות מכספי הציבור ולא מכספי אנשים פרטיים, שהרי החובה לבנות את בית המקדש מוטלת על כתפי הציבור, כפי שכותב החינוך (מצווה צה): "זו מן המצוות שאינם מוטלות על היחיד כי אם על הציבור כולן".[1] אולם גיוס הכספים לקופה הציבורית שממנה ייבנה המקדש יכול להיעשות במגוון דרכים: על ידי הטלת מס מיוחד לבניית בית המקדש, על ידי הקצאת משאבים מתוך תקציב המדינה השוטף, ועל ידי גיוס תרומות לקופה הציבורית מאנשים פרטיים שירצו לנדב מרכושם לרשות הציבור. מצוות מחצית השקל שתחודש, גם היא תוכל להוות מקור הכנסה לקופת הבניין.

האם ישנה עדיפות לאחת מן הדרכים הנזכרות, או שמא אין הקפדה על מקורות המימון. ננסה לבדוק האם יש בסוגיות הש"ס התייחסות מקור לשאלה זו.

א. שיירי לשכה וכספי בדק הבית

לכאורה זו סוגיה מפורשת בבבלי ובירושלמי. המשנה במסכת שקלים (פ"ד) עוסקת בייעודם של כספי המקדש (תרומת הלשכה, שיירי לשכה, בדק הבית ועוד). בעניין הכסף המשמש להיכל ולעזרות מצינו מחלוקת בין הברייתא המובאת בבבלי ובין

1. וכן כתב הרמב"ם בספר המצוות (אחרי מצווה רמח): "וכשתשתכל כל אלו המצות שקדם זכרם הנה תמצא מהם מצות שהם חובה על הצבור, לא לכל איש ואיש, כגון בנין בית הבחירה והקמת מלך והכרתת זרעו של עמלק".

הברייתא המובאת בירושלמי. על פי המובא בירושלמי, הכסף להיכל ולעזרות בא משיירי הלשכה:

> מזבח הזהב וכל כלי שרת באין ממותר נסכים מזבח העולה **וההיכל והעזרות באין משירי הלשכה** חוץ לעזרות באין מלשכת בדק הבית. (ירושלמי, שקלים פ"ד ה"ב)

לעומת זאת בבבלי נאמר שהלשכות והעזרות באים מכספי בדק הבית:

> הקטורת וכל קרבנות צבור באין מתרומת הלשכה מזבח הזהב ולבונה וכלי שרת באין ממותר נסכים **מזבח העולה הלשכות והעזרות באין מקדשי בדק הבית** חוץ לחומת העזרה באין משירי הלשכות זו היא ששנינו חומת העיר ומגדלותיה וכל צרכי העיר באין משירי הלשכה.[2] (כתובות קו ע"ב)

הרמב"ם פסק כירושלמי שההיכל והעזרות באים משיירי הלשכה:

> כבש היו בונין מהר הבית להר המשחה שעליו היו מוציאין פרה אדומה. וכבש שמוציאין עליו שעיר המשתלח. ושניהם נעשין משירי הלשכה. וכן מזבח העולה **וההיכל והעזרות נעשין משירי הלשכה** אמת המים שבירושלים וחומת ירושלים וכל מגדלותיה וכל צרכי העיר באין משירי הלשכה... (שקלים פ"ד ה"ח)

אכן ה'כסף משנה' במקום תמה "למה הניח הרמב"ם גמרא דידן (=בבלי) ופסק כירושלמי". ה'מרכבת המשנה' על הרמב"ם מיישב את תמיהתו וכותב שלדעת הרמב"ם אין מחלוקת בין הירושלמי והבבלי, ולכו"ע ההיכל והעזרות באים גם משיירי לשכה וגם מכספי בדק הבית, והרמב"ם העדיף לנקוט בלשון הירושלמי משום שיש בה חידוש גדול יותר – שהם באים אפילו משיירי הלשכה, למרות שישנה קופה אחרת המיוחדת לשם כך – קופת בדק הבית:

> ואומר אני שלא דקדק ה'כסף משנה' בלשון רבנו דבדין אמת המים כתב "**באין** משירי הלשכה" וכאן כתב "**נעשין** משירי הלשכה", משום דודאי לא פליג הירושלמי דאין אלו באין מקדשי בדק הבית, דאי לאו הכי מי יתן ונדע איזה דבר הוא שבא מקדשי

---

2. בעלי התוספות (קדושין נד ע"ב ד"ה תרי) הבחינו אף הם בסתירה שבין הברייתות, ותלו את מחלוקתן בשתי נקודות: **א.** האם מועלין בשיירי הלשכה; **ב.** האם אף ירושלים וחומתה קדושות. וזה לשונם: "וי"ל דבהא פליגי דההיא דשני דייני גזירות ס"ל אין מועלין בשירים וכמאן דאמר ירושלים אינה קדושה והכי קאמר דאבני מזבח וההיכל והעזרות דקדושים באין מבדק הבית דקדוש כמו כן וחומת העיר דאינו קדוש בא משירי הלשכה. וההיא דמסכת שקלים דקאמר אבני מזבח וההיכל והעזרה באין משירי לשכה סבר דמועלין בשירי הלשכה ולכך עושין מהן דבר קדושה **וכ"ש מבדק הבית** דקדיש טפי חוץ לחומת העזרה כגון חומות העיר ומגדלותיה באין מבדק הבית כלומר אף מבדק הבית דקדוש קדושה גדולה דקסבר ירושלים קדשה".

בדק הבית, ולשון בדק הבית הוא לתקן הנך בנייני הבית, אלא שדעת הירושלמי דאף משירי לשכה הם באים. (מרכבת המשנה, הל׳ כלי המקדש פ״ז הי״ג)

אבל נראה שסוגיות אלו עוסקות בתיקונים בבית המקדש אחרי שהבית כבר בנוי ולא בבנייה הראשונית של המקדש (שלה נצרכים סכומי כסף הרבה יותר גדולים). מסכת שקלים עוסקת בניהול הכספי של בית המקדש ולא בהקמתו של המקדש מראשיתו. פרק ד׳ שאליו מתייחסות שתי הסוגיות מתחיל במילים: "התרומה מה היו עושים בה"? כלומר לאן הולכים כספי המקדש. נוסף לכך שיירי לשכה קיימים רק אחרי שמקריבים קרבנות ואי אפשר להתחיל להקריב לפני שיש כסף לבניית המזבח. [3] וגם לשון 'בדק הבית' פירושו תיקונים ולא בנייה חדשה.

מה שכן ניתן ללמוד מסוגיות אלו זה על כך שחז"ל ייחסו חשיבות רבה שכל הוצאה כספית תבוא מן המקור המתאים לכך.

בהלכות בית הבחירה מתייחס הרמב"ם ישירות לאופן שבו צריך להיבנות בית המקדש:

אין בונין את המקדש בלילה שנאמר וביום הקים את המשכן ביום מקימין לא בלילה ועוסקין בבנין מעלות השחר עד צאת הכוכבים **והכל חייבין לבנות ולסעד בעצמן ובממונם אנשים ונשים, כמקדש המדבר**, ואין מבטלין תינוקות של בית רבן לבנין ואין בנין בית המקדש דוחה יום טוב.[4] (רמב"ם, הל׳ בית הבחירה פ"א הי"ב)

הרמב"ם מבאר, שלמרות שמצוות בניין המקדש מוטלת על הציבור, כל אחד ואחד מן הציבור מחויב לתרום מממונו ומכשרונו לבניין המקדש, כפי שנעשה בעת הקמת המשכן. ומשמע שכאשר מדובר על הקמת המקדש – אין קפידא על קופה מסוימת שממנה ישולמו הוצאות בניין הבית.

ב. מקורות בתנ"ך

אפשרות נוספת לבירור העניין היא בדיקת התקדימים בבניין המקדשים הקודמים.

---

3. זאת בניגוד לדברי ה'מקדש דוד' (סי' א, סוף אות ז) שכתב: "והנה לרמב"ם ז"ל דבין ההיכל והעזרות ובין חומת העיר באים משירי הלשכה על כורחך דקדשי בדק הבית הם רק תיקון הבית וכשמן מוכיח עליהם לבדק הבית, אבל תחילת הבנין נעשה משירי הלשכה".

4. דברי הרמב"ם ש"**הכל חייבין... כמקדש המדבר**" יכולים להתפרש בכמה אופנים: **א.** שהחובה מוטלת על כל אחד ואחד מהציבור, ולא רק על ראשי הציבור (בניגוד לעבודת יוה"כ המוטלת על כתפי הכה"ג או עבודת הקרבנות המוטלת על כתפי הכהנים). **ב.** שהתרומה איננה רק "נדבה" אלא היא חובה של ממש, ולפי זה צריך לומר שהרמב"ם הבין שאף נדבת המשכן הייתה חובה. **ג.** לרבות את הנשים שאף הן חייבות. **ד.** ייתכן שכוונת הרמב"ם לכלול את כל האפשרויות המפורשות לעיל גם יחד.

1. המשכן

רובו של המשכן נבנה מכספי תרומות שעם ישראל נדב מרצונו החופשי, והתורה חוזרת ומדגישה זאת פעמים רבות:

> וַיְדַבֵּר ה׳ אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר. דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ לִי תְּרוּמָה מֵאֵת כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ תִּקְחוּ אֶת תְּרוּמָתִי... וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם. (שמות כ״ה, א-ט)
>
> וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה׳ לֵאמֹר. קְחוּ מֵאִתְּכֶם תְּרוּמָה לַה׳ כֹּל נְדִיב לִבּוֹ יְבִיאֶהָ אֵת תְּרוּמַת ה׳ זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת...
> וַיָּבֹאוּ כָּל אִישׁ אֲשֶׁר נְשָׂאוֹ לִבּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר נָדְבָה רוּחוֹ אֹתוֹ הֵבִיאוּ אֶת תְּרוּמַת ה׳ לִמְלֶאכֶת אֹהֶל מוֹעֵד... כָּל אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר נָדַב לִבָּם אֹתָם לְהָבִיא לְכָל הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר צִוָּה ה׳ לַעֲשׂוֹת בְּיַד מֹשֶׁה הֵבִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְדָבָה לַה׳. (שמות ל״ה, ד-כט)

בציווי בפרשת תרומה ישנו כפל לשון. תחילה נאמר: "ויקחו לי תרומה", ולאחר מכן נאמר: "תקחו את תרומתי". חז"ל דורשים (ודרשתם מובאת ברש"י במקום) את כפל הלשון כמתייחסת לשתי תרומות שונות: הראשונה - לבניין המשכן שהייתה נדבה גמורה והיא עיקר התרומה, והשנייה – כסף לאדני העמודים ווויהם שנעשו מתרומת מחצית השקל[5] שהייתה חובה שווה על כל אדם מישראל.

לעומת זאת, הנצי"ב ב'העמק דבר' לפרשת תרומה (כ"ה, ב) מפרש על דרך הפשט את כפל הלשון באופן שונה. לדעתו ברור שעיקר הציווי נשא אופי של כפייה ולא רק של נדבה. הנצי"ב שואל מה היה קורה אם לא היו מספיק מתנדבים, האם לא היה נעשה המשכן? והרי כופין זה את זה לבנות בית כנסת וכן כופין על כל מצוות עשה, וקל וחומר על בניין המקדש, כמבואר ברמב"ם שהובא לעיל שכותב "הכל חייבין... כמקדש המדבר". אלא הוא מפרש את הציווי "ויקחו לי תרומה" כמתייחס אל גבאי הצדקה – "'ויקחו לי' – בעל כורחם, שישבו שמאין וגבאין ליקח מכל אחד כפי הראוי". ואת המשך הפסוק "מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי" הוא מפרש כ'היתר' לקבל נדבות גם מהיחיד אשר ידבנו ליבו – "אם יהיה נמצא נדבות בלי כפייה גם כן 'תקחו את תרומתי'".

וכך אכן היה, שהכסף ניתן בנדבה – כפי שמבואר בפרשת ויקהל.

---

5. כמבואר בשמות ל"ח כה-כט : "וְכֶסֶף פְּקוּדֵי הָעֵדָה מְאַת כִּכָּר וְאֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ. בֶּקַע לַגֻּלְגֹּלֶת מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ לְכֹל הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים. וַיְהִי מְאַת כִּכַּר הַכֶּסֶף לָצֶקֶת אֵת אַדְנֵי הַקֹּדֶשׁ וְאֵת אַדְנֵי הַפָּרֹכֶת מְאַת אֲדָנִים לִמְאַת הַכִּכָּר כִּכָּר לָאָדֶן וְאֶת הָאֶלֶף וּשְׁבַע הַמֵּאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים עָשָׂה וָוִים לָעַמּוּדִים וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וְחִשַּׁק אֹתָם".

2. בית ראשון

פסוקים רבים עוסקים במקורות המימון של בית המקדש הראשון. בסוף ספר שמואל כתוב שדוד קונה את גורן ארונה היבוסי (שהיה ממוקם בהר הבית) ב'כסף שקלים חמישים'. לעומת זאת בפרק המקביל בדברי הימים (א, כ"א, כה) נאמר שגורן ארונה נקנה בשש מאות שקלי זהב. הגמרא בזבחים (קטז ע"ב) מתרצת כמה תירוצים; אחד מהם (המובא גם במפרשים במקום) הוא שחמישים כסף היה סכום הגבייה שנגבה מכל שבט ושבט שהצטברו בסך הכול לשש מאות שקלי זהב מכל השבטים יחד.[6] מפירוש זה ניתן ללמוד שלדוד היה חשוב שכל ישראל ישתתפו בקניית המקום.

בעל 'עזרת כהנים' מחדש שדוד הקפיד לחלק את סכום הקנייה שווה בשווה בין השבטים, בדומה לתרומת מחצית השקל (שבה נתקבל סכום שווה מכל אדם מישראל) שממנה נעשו אדני המשכן. זאת על מנת שרכישת קרקע המקדש שהיא יסוד הבניין תיעשה ע"י כל ישראל כאחד, כפי שנעשה באדנים שהיו יסודות המשכן:

> אמנם ודאי היתה ההקפדה בזה שתהא יסוד הבנין דוקא משל כל ישראל ביחד, ועיקר הוא הקרקע דכיון דהקרקע הוא של כולם, כל הבנין נגרר אחריו... גם במשכן היתה הקפדה באדנים דתהא דוקא משל כל ישראל, לא על יתר הבנין. והאדנים הם היסוד ועיקר והכל נגרר אחריו. (עזרת כהנים, הקדמה למסכת מדות)

על אף שדוד לא הורשה לבנות את בית המקדש, הוא לא מנע עצמו מלאגור חומרי גלם לבניין הבית. בדברי הימים מסופר שדוד המלך העביד גרים בחציבת אבני גזית לבניין הבית וייבא עצי ארזים מן הלבנון:

> וַיֹּאמֶר דָּוִיד לִכְנוֹס אֶת **הַגֵּרִים** אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲמֵד חֹצְבִים לַחְצוֹב אַבְנֵי גָזִית לִבְנוֹת בֵּית הָאֱלֹהִים... וְהִנֵּה **בְעָנְיִי הֵכִינוֹתִי** לְבֵית ה' זָהָב כִּכָּרִים מֵאָה אֶלֶף וְכֶסֶף אֶלֶף אֲלָפִים כִּכָּרִים וְלַנְּחֹשֶׁת וְלַבַּרְזֶל אֵין מִשְׁקָל כִּי לָרֹב הָיָה וְעֵצִים וַאֲבָנִים הֲכִינוֹתִי וַעֲלֵיהֶם תּוֹסִיף... וַיְצַו דָּוִיד לְכָל שָׂרֵי יִשְׂרָאֵל לַעְזֹר לִשְׁלֹמֹה בְנוֹ. (דברי הימים א כ"ב, ב-יז)

המלבי"ם מפרש שדוד נתן את כל כספו לצורך בניין בית המקדש:

> "והנה בעניי הכינותי לה'" – ר"ל שהקדשתי כל עשרי לה', עד שאני עני ואביון כי כל נכסיי מוקדשים לשמים.

אולם לפחות חלק מהכספים דוד קיבל בנדבה:

> וְעוֹד בִּרְצוֹתִי בְּבֵית אֱלֹהַי יֶשׁ לִי סְגֻלָּה זָהָב וָכֶסֶף נָתַתִּי לְבֵית אֱלֹהַי לְמַעְלָה מִכֹּל הֲכִינוֹתִי לְבֵית הַקֹּדֶשׁ: שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים כִּכְּרֵי זָהָב מִזְּהַב אוֹפִיר וְשִׁבְעַת אֲלָפִים כִּכַּר כֶּסֶף... וּמִי

---

6. לפי פירוש זה נראה שהמילה "כסף" האמורה בשמואל אינה מציינת את חומר הגלם, שהיה מזהב כמבואר בדה"י, אלא זהו שם כללי למטבע העובר לסוחר, כבימינו.

מִתְנַדֵּב לְמַלֹּאות יָדוֹ הַיּוֹם לַה׳. וַיִּתְנַדְּבוּ שָׂרֵי הָאָבוֹת וְשָׂרֵי שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל וְשָׂרֵי הָאֲלָפִים וְהַמֵּאוֹת וּלְשָׂרֵי מְלֶאכֶת הַמֶּלֶךְ. וַיִּתְּנוּ לַעֲבוֹדַת בֵּית הָאֱלֹהִים זָהָב כִּכָּרִים חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים וַאֲדַרְכֹּנִים רִבּוֹ וְכֶסֶף כִּכָּרִים עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וּנְחֹשֶׁת רִבּוֹ וּשְׁמוֹנַת אֲלָפִים כִּכָּרִים וּבַרְזֶל מֵאָה אֶלֶף כִּכָּרִים... וַיִּשְׂמְחוּ הָעָם עַל הִתְנַדְּבָם כִּי בְּלֵב שָׁלֵם הִתְנַדְּבוּ לַה׳ וְגַם דָּוִיד הַמֶּלֶךְ שָׂמַח שִׂמְחָה גְדוֹלָה. (שם, כ״ט ג-ט)

המלבי״ם במקום מבאר, שתרומת דוד לבניין המקדש הייתה כה גדולה עד ששיתוף העם בנדבה לא היה נצרך, והוא נעשה רק מתוך העיקרון החשוב של נדבת לב העם לבניין המקדש, כפי שהיה במשכן:

אבל הלא לתנאי המקדש שתחול בו קדושה צריך עוד דבר אחד והוא **נדבת לב העם** והכנתם שע״ז תחול הקדושה. כמ״ש ״מאת כל איש אשר **ידבנו** לבו תקחו את תרומתי״ **שעקר תרומת ה׳ היא נדבת הלב** וע״ז **תחול הקדושה והרצון מאת ה׳**.
(מלבי״ם שם, ה)

בתיאור בניין המקדש ע״י שלמה בספר מלכים (פ״ה) לא מוזכר השימוש בתרומתו של דוד המלך וגם לא מסופר על כל מגבית שנעשתה מהעם עבור זה – לא מגבית חובה ולא מגבית נדבה ומשמע ששלמה השתמש לבניין המקדש רק באוצרות המלוכה, אדרבה, בסיום בניין המקדש וכליו נאמר ששלמה מביא את קדשי דוד אל הבית המוכן:

וַתִּשְׁלַם כָּל הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית ה׳, וַיָּבֵא שְׁלֹמֹה אֶת קָדְשֵׁי דָוִד אָבִיו אֶת הַכֶּסֶף וְאֶת הַזָּהָב וְאֶת הַכֵּלִים נָתַן בְּאֹצְרוֹת בֵּית ה׳. (מלכים א ז׳, נא)

הפרשנים נחלקו האם כוונת פסוק זה רק לעודפי האוצרות שלא היה בהם שימוש (כך פירשו רש״י על דרך הפשט, מצודת דוד והרד״ק); או שמא אכן שלמה נמנע מלהשתמש בעיזבון אביו לשם בניין המקדש והעמידו למשמרת בבית ה׳ (כך פירשו רש״י בשם מדרש אגדה והרלב״ג).

הרלב״ג מנמק את ההימנעות משימוש בעיזבון דוד, כדי שלא להשתמש ברכוש שמקורו בשלל מלחמה, משום שלא ראוי שהמקדש ייבנה ע״י שפיכות דמים (מאותה הסיבה שדוד המלך היה מנוע בעצמו מבניין המקדש). אולם לפי המדרש (המובא ברש״י) היו בדבר נימוקים אחרים:

״ויבא שלמה את קדשי דוד אביו״ – ולמה לא נצרך להם? יש דורשין לשבח ויש דורשין לגנאי:
לשבח - דוד בקש על הדבר. אמר לפניו: רבון העולמים, צופה אני בנבואתי שסוף בית המקדש עתיד ליחרב וכל מה שהפרשתי מבתי עבודת אלילים שהייתי מחריב, שלא יהו העובדי אלילים אומרים: מה היה דוד סבור, החריב בתי אלהינו ועשה בית לאלהיו ננערו אלהינו וגבו נקמתם והחריבו בית אלהיו, לכך נתפלל שלא יצטרך להם

שלמה.
ומי שדורש לגנאי - על שבא הרעב בימי דוד שלוש שנים, וכמה תסביריות היו לו לדוד צבורין מכסף וזהב, מה שהיה מתקין לבית המקדש היה צריך להוציאו ולהחיות בו את הנפשות ולא עשה כן. אמר לו הקב"ה: בני מתים ברעב ואתה צובר ממון לבנות בו בנין, חייך, אין שלמה נצרך מהם כלום. (ילקוט שמעוני, רמז קפו)

3. בדק הבית בבית המקדש הראשון

במשך שנות בית המקדש הראשון מסופר בתנ"ך פעמיים על איסוף כספים לצורך שיפוצים בבית המקדש. בספר מלכים ב מתואר בדק הבית שעושה יהואש.[7]

וַיֹּאמֶר יְהוֹאָשׁ אֶל הַכֹּהֲנִים כֹּל כֶּסֶף הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יוּבָא בֵית ה' כֶּסֶף עוֹבֵר אִישׁ כֶּסֶף נַפְשׁוֹת עֶרְכּוֹ כֹּל כֶּסֶף **אֲשֶׁר יַעֲלֶה עַל לֵב אִישׁ לְהָבִיא בֵּית ה'**. יִקְחוּ לָהֶם הַכֹּהֲנִים אִישׁ מֵאֵת מַכָּרוֹ וְהֵם יְחַזְּקוּ אֶת בֶּדֶק הַבַּיִת לְכֹל אֲשֶׁר יִמָּצֵא שָׁם בֶּדֶק. (מלכים ב י"ב, ה-ו)

רש"י מפרש שמדובר כאן בשלושה סוגי תרומות שונים, ובכולם השתמש יהואש לבדק הבית:

כסף עובר – מחצית השקל.[8]
כסף נפשות ערכו – תרומה לבדק הבית בערך של פרשת ערכין.
כסף אשר יעלה על לב איש להביא בית ה' – נדבה רגילה לבדק הבית.

4. בית שני

בשונה מהקמת המשכן והמקדש הראשון, בזמן הקמת הבית השני לא היתה קיימת מלכות ישראל ולא היתה רשות מדינית שיכלה לקחת על עצמה את עול הבנייה. היוזמה לבניין הבית השני הייתה של כורש מלך פרס, אשר קרא לשיבת ציון ולבניין המקדש, ובמקביל קרא לכל הנותרים בגולה לסייע בתרומה כספית לבניין המקדש:

וּבִשְׁנַת אַחַת לְכוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס לִכְלוֹת דְּבַר ה' מִפִּי יִרְמְיָה הֵעִיר ה' אֶת רוּחַ כֹּרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס וַיַּעֲבֶר קוֹל בְּכָל מַלְכוּתוֹ וְגַם בְּמִכְתָּב לֵאמֹר. כֹּה אָמַר כֹּרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס כֹּל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ נָתַן לִי ה' אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְהוּא פָקַד עָלַי לִבְנוֹת לוֹ בַיִת בִּירוּשָׁלַם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה. מִי בָכֶם מִכָּל עַמּוֹ יְהִי אֱלֹהָיו עִמּוֹ וְיַעַל לִירוּשָׁלַם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה וְיִבֶן אֶת בֵּית ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוּא הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלָם... **וְכָל הַנִּשְׁאָר מִכָּל הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר הוּא גָר שָׁם** יְנַשְּׂאוּהוּ אַנְשֵׁי מְקֹמוֹ בְּכֶסֶף וּבְזָהָב וּבִרְכוּשׁ וּבִבְהֵמָה **עִם הַנְּדָבָה** לְבֵית הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלָם... וְכָל סְבִיבֹתֵיהֶם חִזְּקוּ בִידֵיהֶם בִּכְלֵי כֶסֶף בַּזָּהָב בָּרְכוּשׁ וּבַבְּהֵמָה וּבַמִּגְדָּנוֹת **לְבַד עַל כָּל הִתְנַדֵּב**. (עזרא א', א-ו)

---

7. הפעם השנייה היא במלכים ב פרק כ"ב ע"י המלך יאשיהו.
8. בדברי הימים, בפרק המקביל לפרקנו, מכונה תרומה זו: "משאת משה עבד ה'" (דברי הימים ב כ"ד, ו). כסף זה מיועד להקרבת קרבנות, והעודף – לבדק הבית.

ואכן כפי שמבואר בפרק הבא הייתה היענות לקריאה זו לתת נדבה עבור צרכי המקדש:

> וּמֵרָאשֵׁי הָאָבוֹת בְּבוֹאָם לְבֵית ה׳ אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִָם הִתְנַדְּבוּ לְבֵית הָאֱלֹהִים לְהַעֲמִידוֹ עַל מְכוֹנוֹ: כְּכֹחָם נָתְנוּ לְאוֹצַר הַמְּלָאכָה זָהָב דַּרְכְּמוֹנִים שֵׁשׁ רִבֹּאות וָאֶלֶף וְכֶסֶף מָנִים חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים וְכָתְנֹת כֹּהֲנִים מֵאָה. (שם ב׳, סח-סט)

אך בפסוקים המקבילים בנחמיה כתוב שהיענות זו הייתה חלקית (כפי שההיענות לעצם העלייה היתה חלקית) ורק חלק מראשי האבות הסכימו או יכלו להיות שותפים.

> וּמִקְצַת רָאשֵׁי הָאָבוֹת נָתְנוּ לַמְּלָאכָה הַתִּרְשָׁתָא נָתַן לָאוֹצָר זָהָב דַּרְכְּמֹנִים אֶלֶף מִזְרָקוֹת חֲמִשִּׁים כָּתְנוֹת כֹּהֲנִים שְׁלֹשִׁים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת: וּמֵרָאשֵׁי הָאָבוֹת נָתְנוּ לְאוֹצַר הַמְּלָאכָה זָהָב דַּרְכְּמוֹנִים שְׁתֵּי רִבּוֹת וְכֶסֶף מָנִים אַלְפַּיִם וּמָאתָיִם: וַאֲשֶׁר נָתְנוּ שְׁאֵרִית הָעָם זָהָב דַּרְכְּמוֹנִים שְׁתֵּי רִבּוֹא וְכֶסֶף מָנִים אַלְפָּיִם וְכָתְנֹת כֹּהֲנִים שִׁשִּׁים וְשִׁבְעָה.
> (נחמיה ז׳, סט-עא)

ג. גיוס כספים לבית שלישי

בימינו מקובל לחשוב שלדברים החשובים השייכים לכלל הציבור יש להשיג תקציב ממשלתי מסודר, כך שיטלו בו חלק כל הציבור בשווה, ול׳מותרות׳ משיגים כסף מתרומות פרטיות. הפניית תרומות פרטיות לדברים ציבוריים חשובים עלולה להיתפס בעיני הציבור כזילות העניין. האם כך הם פני הדברים בבניין המקדש? האם ׳בית מקדש ממלכתי׳ ראוי שייבנה לכתחילה מתקציב ממלכתי? מכל המקורות שהובאו לעיל ראינו שמעולם לא ויתרו על מרכיב הנדבה הפרטית, גם כאשר נעשו גיוסי כספים ממלכתיים. להלן נראה שהקריאה להבאת נדבות פרטיות לא נעשתה רק כ׳**צורך**׳ אלא כ׳**ערך**׳ עקרוני הקשור בזיקה מהותית לבניין המקדש.

הפרשה שבה נצטווינו על בניין המשכן נקראת "פרשת תרומה", על שם הפסוקים הראשונים העוסקים המציינים את נדבת הלב לבניית המשכן. אילו היה גיוס הכספים רק אמצעי לבניית המשכן, הייתה התורה פותחת בתיאור המשכן וכליו ורק לאחר מכן הייתה מתארת את דרכי השגת חומרי הגלם לבנייתו.

רבנו בחיי מבאר את כפל הלשון: "ויקחו לי תרומה... תקחו את תרומתי" כתהליך של דבקות רצון התורם עם רצון ה׳, ובכך מבאר את לשון התורה – "תרומתי":

> אחר שהזכיר נדיבות הלב ייחס התרומה אליו, שאמר "תרומתי", כי אז יהא רצונו דבק בהם... (רבנו בחיי, שמות כ"ה, ב)

כך גם בזוהר הקדוש מוסברת ייחודיותה של **התרומה לה'** שכביכול השכינה זקוקה לנדיבות הלב של האדם הפרטי, ונמצא שנדיבות הלב מביאה להשראת השכינה:

"ויקחו לי תרומה" – אמר משה לקב"ה: מאן יכיל למיסב לה ולמעבד לה [=מי יכול לקחת ולעשות את השכינה]? אמר לו: משה, לא כמה דא תחשיב, אלא "מאת כל איש אשר ידבנו לבו" – מההוא רעותא ורוחא דלהון תסבון לה ותשלמון לה [=מן הרצון והרוח שלכם תקחו אותה ותשלימו אותה].[9] (זוהר, תרומה קמו)

דברים מפורשים המבוססים על הזוהר הנ"ל אנו מוצאים בדברי 'אור החיים', אשר ביאר את כפל הפסוקים "ויקחו לי תרומה... תקחו את תרומתי" כרמז לשני מרכיבי התרומה – הכפויה והבאה בנדבה. באמצעות התרומה הכפויה מדבק אדם את נפשו בה' ובאמצעות הנדבה הוא מביא להשראת שכינה:

"כל איש" – ובדרך רמז ירצה שיכוון כל אחד לדבק בה' בחינת נפשו הנקראת 'תרומה' באמצעות המעשה, והוא אמרו "ויקחו לי תרומה", כי הנפש של ישראל תקרא 'תרומה', דכתיב: "קדש ישראל לה' ראשית תבואתו"... ובאמצעות לקיחת "מאת כל איש וגו'" ישיגו שתשרה עליהם השכינה והוא אמרו "תקחו את תרומתי", כי השכינה תקרא 'תרומת ה'', והמשכיל יבין".

על ערכה של הנתינה והנדבה למקדש עומד גם ה'שפת אמת' (תרומה תרל"ג) ומבאר שמשום כך נאמר "**ויקחו** לי תרומה" ולא נאמר 'ויתנו' – משום שאדם לא יכול 'לתת' דבר מה לה', אלא הנתינה נצרכת לו – לקחת את נפשו ולגלות נכונות לתת.[10]

ה'שפת אמת' מבין שנדבת הלב שהייתה במשכן היא עניין מהותי והעובדה שבדורו של משה התעלו בנדבות לבם והמשיכו שכינה ביניהם יצרה את האפשרות שמעשה אנושי שנעשה בנדיבות הלב יביא להשראת שכינה בבניין גשמי גם לדורות הבאים.[11] ולכן בכל זמן שיהיה לעם ישראל נדיבות לב יכולים לבנות בית מקדש.

בכך הוא מרחיב את דרשת חז"ל: "'וכן תעשו' – לדורות הבאים" (פסיקתא זוטרתא, שמות כ"ה) גם על עניין הנדבה:

כאשר היה אחר כך בבניין בית המקדש שהתנדבו בשמחה בזמן דוד המלך עליו השלום. וכמו כן בבית שני בנדבות השרים בעזרא. וכמו כן יש לקוות להש"י בגאולה

---

9. התרגום ע"פ פירוש 'הסולם'.
10. בקטע אחר (תרל"ד) הוא מביא את דברי רש"י שביאר את המילה "ויקחו לי" על פעולת ההפרשה של הממון והקדשתו לה' – שהיא העיקר, וההבאה למשכן היא פועל יוצא של אותה נדבה (ומשום כך תרומה ניטלת במחשבה).
11. בשנת תרמ"ו הוא מבאר מדוע דורו של משה היה יכול לעשות זאת לראשונה: "שהכנת דור דיעה שקיבלו התורה בהר סיני פנים בפנים דיבר וכו' לזאת היה בכוחם להעלות העשיה".

העתידה כשיהיה תשוקה בלבות בני ישראל אליו יתברך בנדבת הלב בשמחה, וז"ש:
"'וכן תעשו' – לדורות". (שפת אמת, תרומה תר"מ)

ד. אחרית דבר

לא מצאנו מקור חד משמעי לשאלתנו, ומכך ניתן להסיק שישנן כמה דרכים לאסוף את הכסף לבניין בית המקדש. אבל ניתן להסיק מהמקורות דלעיל כמה תובנות:

א. מכיוון שבניין בית המקדש הוא מצוה המוטלת על הציבור האחריות לבניין בית המקדש צריכה להיות על המדינה וממילא גם על תקציב המדינה.

ב. יש חיוב על כל הציבור להיות שותפים בבנייה בסיעוד ובמימון וניתן לכפות על חיוב זה.

ג. יש חשיבות גדולה לרצון ונדיבות הלב כדי להביא להשראת שכינה.

ד. מעבר לשאלת המימון, לרצון של כל אחד לראות היכל על מכונו ולנכונותו לתת משלו ולהשקיע כדי שנזכה לכך – יש השפעה רבה. גם היום מוטל על כל אחד לעשות מה שבידו כדי לקרב את היום שבו נזכה ל"וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים".